
Jan Makarovič
Slovenska identiteta kot meja in kot razlika

Etnos lahko razumemo kot posebno obliko odprtega sistema - se pravi sistema, ki lahko deluje šele na osnovi součinkovanja s svojim okoljem. V odnosu do svojega okolja deluje odprti sistem receptivno in reaktivno, se pravi da sprejema vplive iz okolja ter sam aktivno oblikuje svoje okolje. Glede na to se oblikuje tudi etnična identiteta na eni strani kot subjektivna predstava o samem sebi, na drugi pa kot objektivno oblikovanje lastne enkratnosti. V sodobnih razmerah globalizacije postaja vse pomembnejši drugi vidik, in prav v tem je najpomembnejši sodobni izziv slovenskemu narodu.

The ethnos can be understood as a special form of open system, e.g. a system which can only work on the basis of interreaction with its environment. In relation to its environment an open system functions receptively and reactively, both receiving influences from its environment and actively shaping it. In view of this, ethnic identity develops on the one hand as a subjective image about oneself, and on the other hand as an objective molding of one's uniqueness. In modern conditions of globalization the second aspect is growing in significance, becoming the most important modern challenge to the Slovene nation.

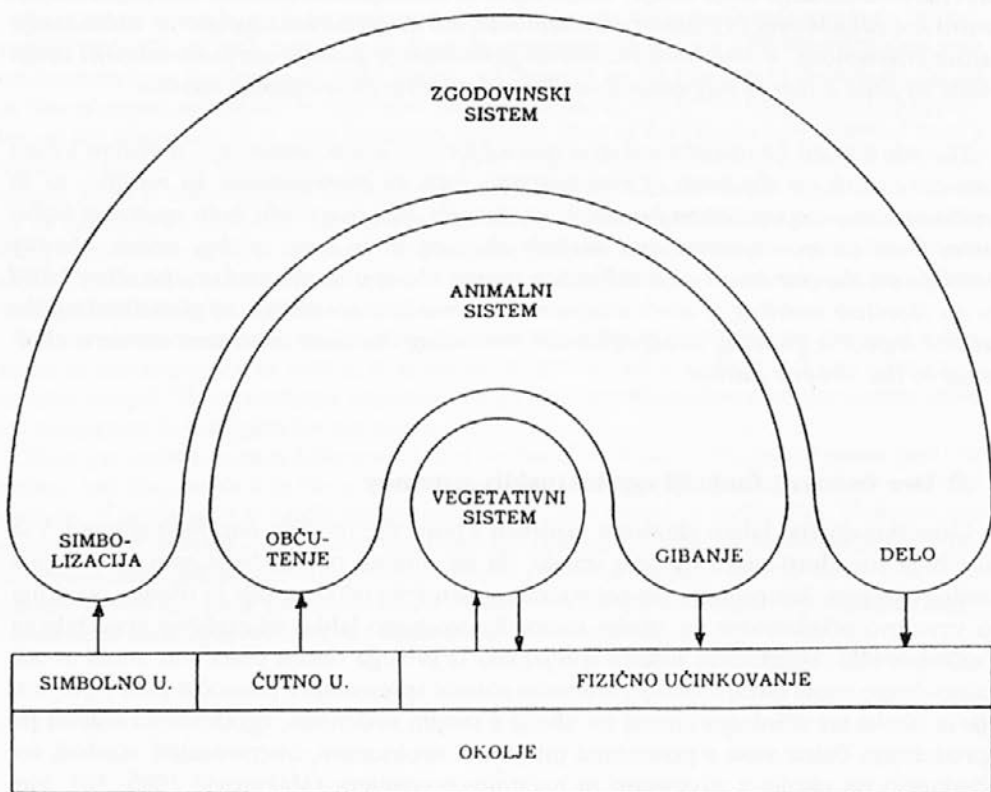
a) Dve osnovni funkciji zgodovinskih sistemov

Človeško družbo lahko skušamo razumeti s pomočjo modela *odprtega sistema*. Vsa živa bitja so odprti sistemi v tem smislu, da ne morejo obstati brez součinkovanja s svojim okoljem, kar pomeni po eni strani sprejemanje učinkovanja iz okolja, po drugi pa vzvratno učinkovanje na okolje samo. Razlikujemo lahko tri različne vrste takega součinkovanja. Vegetativni sistemi sprejemajo iz svojega okolja določene snovi in oddajajo druge snovi nazaj v okolje; animalni sistemi sprejemajo s pomočjo čutil *informacije* iz okolja ter učinkujejo nazaj na okolje s svojim vedenjem; zgodovinski sistemi pa opredeljujejo čutne vtise s posebnimi miselnimi strukturami, imenovanimi *simboli*, ter učinkujejo na okolje z zavestnim in načrtnim ravnanjem (Makarovič 1986: 107; glej

skico 1). Prav simbolno preoblikovanje stvarnosti je tisto, kar zgodovinskim sistemom omogoča zavestno in načrtno ravnanje. Simboli namreč omogočajo oblikovanje načrtov, ki se nato skušajo realizirati. Človeško delo se zato razlikuje od živalskega početja ravno po tem, da si človek izoblikuje načrt v lastni glavi, preden se ga loti (Marx 1986: 166; Makarovič 1993: 22-4). Sisteme, ki vse to omogočajo, imenujemo »zgodovinske«, in sicer iz dveh razlogov. Po eni strani oblikujejo ti sistemi »zgodovino«, kot serijo načrtnih dejanj (lat. *res gestae*), po drugi pa omogočajo samorefleksijo v obliki »zgodovinskega spomina«, kot predstave o svojih preteklih dejanjih. Spominja se sicer tudi žival; vendar pa žival nima sposobnosti za razvrščanje preteklih dogodkov v »zgodovinski«, časovno urejen sistem, podobno kot nima sposobnosti za načrtovanje prihodnosti.

Na prvi pogled je videti, da so vegetativni sistemi značilni za rastline, animalni za živali, zgodovinski pa za človeka. Vendar pa moramo upoštevati, da v teku razvoja ne prihaja do gole menjave sistemov, temveč do njihovega nadgrajevanja oziroma kumuliranja. Tako se vegetativni sistemi ne zamenjajo z animalnimi, temveč se animalni sistemi nadgrajujejo na vegetativne, saj živali še vedno opravljajo tudi vegetativne funkcije. Zgodovinski sistemi pa se pri človeku nadgrajujejo na animalne, tako da opravlja človek hkrati vegetativne, animalne in zgodovinske funkcije. Človek torej ni enostaven sistem, temveč pravi pravcati »sistem sistemov«, nekakšen mikrokozmos. Kot tak komunicira človek s svetom na treh različnih nivojih, ki se kajpada nenehno prepletajo med seboj.

Sistem odprtih sistemov

To pa še ni vse, kajti človek ni samo individualno, temveč tudi družbeno bitje. Že sam nastanek zgodovinskega sistema bi bil nemogoč brez človekove družbenosti. Človek zato ne deluje kot zgodovinski sistem samo na individualni, temveč tudi na kolektivni ravni. Podobno kot razpolaga posameznik s svojimi individualnimi simboli, razpolagajo tudi ožje in širše družbene skupine s kolektivnimi simboli, in podobno kot sprejema zavestne in načrtne akcije posameznik, jih podvzemajo tudi družbene skupine.

Vsekakor pa so vsi zgodovinski sistemi, tako individualni kot kolektivni, v interakciji s svojim okoljem, kar pomeni, da na eni strani sprejemajo učinkovanja iz njega, na drugi pa sami učinkujejo nanj. Po eni strani so ti sistemi *receptivni*, po drugi pa *reaktivni*. Na eni strani gre pri njih za takšno ali drugačno *subjektivno dojetje* okolja, na drugi pa za takšno ali drugačno *objektivno oblikovanje* okolja. To velja tudi za pojav identitete, o čemer bomo govorili v naslednjem poglavju.

b) Dvojna narava identitete

Oblikovanje nekega načrta s pomočjo simbolov, ki mu sledi njegova realizacija, je osnovna enota delovanja zgodovinskega sistema. In podobno kot nam daje posamezna celica živega organizma ključ za razumevanje delovanja organizma kot celote, nam daje tudi posamezno človeško dejanje ali delovni akt ključ za razumevanje človeškega delovanja v vsej njegovi kompleksnosti (Makarovič 1993: 13).

Toda podobno kot živi organizem ni samo vsota svojih celic, tudi človek ni samo vsota posameznih dejanj, temveč se njegova dejanja končujejo v neko širšo in kompleksnejšo celoto. Posameznikovo delovanje ni samo serija posameznih aktov, temveč bolj ali manj *celovit projekt*, ki vključuje vse njegovo življenje od rojstva do smrti. Čeprav se srečuje posameznik v teku svojega življenja z najrazličnejšimi problemi in situacijami, nastopa v vseh teh situacijah kot en in isti »jaz«, ki je ves čas identičen s samim seboj. Še več. Obzorje, v sferi katerega deluje posameznik, ne zajema samo časa njegove fizične eksistence, temveč tudi tisto, kar je bilo pred njim, in tisto, kar bo sledilo za njim. Posameznikova zavest, da se je nekoč rodil in da bo nekoč umrl, namreč predvideva, da se zaveda tudi obstoja preteklih in prihodnih generacij ter svojega odnosa do obojih.

Podobno kot posameznikova zavest presega njegov lastni čas, presega tudi njegov lastni prostor. Njegova identiteta s svojim lastnim individualnim jazom se dopolnjuje s celo vrsto ožjih in širših kolektivnih identitet, pripadnosti različnim ožjim in širšim družbenim skupinam. To pa še ni vse, kajti zavest o skupinah, ki jim posameznik pripada, ne visi v praznem prostoru, temveč vselej vključuje tudi bolj ali manj jasno predstavo o tistem »onkraj« - se pravi zavest o *drugem*, tujem, drugačnem.

Človeku torej njegovi simboli ne rabijo samo za načrtovanje trenutnih, enkratnih dejanj, temveč tudi za oblikovanje najširšega okvira, v katerem poteka njegova dejavnost kot celota. Rabijo mu za oblikovanje celovite podobe sveta, ki mu služi za orientacijo v vsem njegovem dejanju in nehanju. Ker pa je človek odprt sistem, ki lahko deluje samo v *součinkovanju* s svojim okoljem, morajo vključevati tudi vse človeške predstave sveta vsaj dve temeljni komponenti: predstavo »sebe«, kot neke individualne ali kolektivne identitete, in predstavo »drugega«, se pravi nekoga ali nečesa, kar obstaja »onkraj«. Pri tem ni bistveno, ali se tisto »drugo« nanaša na stvari ali na ljudi, na posameznika ali na skupino, na nekaj prijaznega ali na nekaj sovražnega; bistveno je le to, da se tako ali drugače *razlikuje* od »jaza« in je z njim obenem *dialektično povezano*.

Po drugi strani pa je celovitost predstave »jaza«, njena identičnost s samo seboj temeljni pogoj za notranjo konsistenco delovanja posameznika ali skupine, ki si ta jaz pripisuje, za njegovo načrtnost, sistematičnost in progresivnost. Šele enovitost predstave o samem sebi omogoča akterju, da ne deluje enkrat tako in drugač spet drugače, temveč so vsa njegova dejanja vpeta v neko enotno linijo, imajo neko skupno smer in smisel.

Toda vse te predstave o sebi in svetu ustvarjajo še vedno samo subjektivni, receptivni vidik človeškega delovanja. Človek pa se ne zadovoljuje samo s tem, da svet tako ali drugače *interpretira*; nasprotno, interpretacija sveta mu je samo izhodišče za njegovo *spreminjanje*. Človek ni samo *simbolično*, temveč obenem *ustvarjalno* bitje. Če se kaže v simbolih *receptivna*, sprejemajoča vloga zgodovinskega odprtega sistema, se kaže v njegovi ustvarjalnosti njegova *reaktivna*, materialno oblikujoča vloga.

Podobno kot je dvojna človekova slika sveta, je dvojno tudi njegovo materialno oblikovanje. Človek ne oblikuje samo zunanega sveta, temveč oblikuje hkrati z njim tudi samega sebe. S svojo akcijo, ki izhaja iz njegovih načrtov, izraža svojo lastno notranjost. Toda to ne pomeni, da preprosto povnanji neko notranjost, ki je obstajala že prej. Ta notranjost je namreč obstajala samo kot *možnost* in se realizira šele tedaj, ko ji dá ustvarjalec neko *materialno*, čutno obliko. To ne velja samo za individualno, temveč tudi za kolektivno ustvarjanje. V tem smislu je denimo Notredamska cerkev v Parizu utelešenje duha srednjeveškega pariškega meščanstva.

Človekova identiteta, individualna ali kolektivna, torej ni preprosto dana, temveč je šele rezultat ustvarjalnega oblikovanja sveta. To oblikovanje izhaja iz simbolnega sistema posameznika ali skupine in doživi v prav tem sistemu svojo ponovno refleksijo. Ta refleksija je lahko bolj ali manj ustrezna. Posameznik lahko oblikuje na osnovi svojih dejanj realistično podobo svojih sposobnosti in ciljev, ki naj bi jih dosegel; lahko pa oblikuje tudi blodne ideje, da je Cezar ali Napoleon. Nevarnost takih blodnih idej je zlasti velika tedaj, kadar posameznikovi dosežki znatno zaostajajo za njegovimi ambicijami; v takih primerih se namreč posameznik večkrat umakne v svet lastne fantazije, kjer doživi večje zadoščenje kot pa ob soočanju z zunanjo stvarnostjo. V takih primerih imamo opraviti s *sekundarno* izoliranostjo posameznika; toda izoliranost je lahko seveda tudi *primarna*. Pri posameznikih, ki imajo le malo kontakta z drugimi in malo priložnosti, da bi se z njimi primerjali, je nevarnost, da razvijejo neadekvatno podobo o samem sebi, največja.

Blodne ideje o samem sebi se lahko razvijejo tudi na kolektivni ravni. Kot primer lahko navedemo rasistično predstavo o Nemcih kot čistokrvnih Ariji, ali o Slovencih kot potomcih starih Venetov. V obeh primerih imamo opravka z odmikom od neprijetne stvarnosti: pri Nemcih je ta stvarnost predvsem poraz v prvi svetovni vojni, pri Slovencih pa majhnost in dolgotrajna podložnost tujim gospodarjem. Po drugi strani pa lahko gre tudi pri kolektivnih blodnih idejah o samem sebi za golo pomanjkanje informacij. Tako so denimo pripadniki mnogih prvobitnih skupnosti, ki živijo izolirano, prepričani, da so oni edini »ljudje« in da so vsi drugi živali ali pa demoni. Evropski kolonizatorji pa so nasprotno izhajali iz predpostavke, da so oni edini civilizirani ljudje na svetu in da je njihovo veliko poslanstvo, da prebivalce drugih kontinentov civilizirajo in spreobrnejo v edino pravo krščansko vero - ali pa si jih podvržejo ter iztrebijo.

Identiteta, tako individualna kot kolektivna, se kaže torej v dveh različnih oblikah: kot *samopodoba* in kot rezultat lastne *ustvarjalnosti*. Obe obliki se lahko bolj ali manj ujemata ali pa odstopata druga od druge. To velja tudi za tisto posebno vrsto kolektivne identitete, ki je predmet našega prispevka - *etnično*.

c) Oblike etnične identitete

Kolektivne identitete temeljijo na družbenih *komunikacijah*. Čim gostejša je mreža komunikacij, tem izrazitejša je ustrežna kolektivna identiteta. Pri tem se mreže komunikacij lahko nanašajo na različne vidike družbenega življenja: kulturne, ekonomske, politične, družabne. Kjer se te različne mreže komunikacij pokrivajo med seboj in torej zajemajo iste skupine ljudi, lahko govorimo o *koncentričnih* identitetah, kjer pa zajemajo specifične skupine, o *ekscetričnih*.

— Značilen primer *ekscetrične* identitete je *profesija*. Matematik lahko denimo komunicira s katerim koli drugim matematikom, kjer koli na zemeljski obli, ne glede na razlike v kulturi, rasi, religiji itd. Kot koncentrična identiteta pa nastopa na mikro ravni *družina*, na makro ravni pa *etnos*. V obeh primerih imamo opravka z bolj ali manj izrazito koeksistenco različnih vrst komunikacij: družabnih, ekonomskih, kulturnih, sorodstvenih in drugih. »Spolne in starostne skupine so utemeljene biološko, poklicne skupine *ergološko*, sloji in razredi ekonomsko, kaste in verske skupnosti kulturno, krajevne skupnosti *ekološko*, države politično - pri etnosih pa gre nasprotno za prepletanje vseh teh vidikov« (Makarovič 1996a: 34).

Na prvotni, plemenski stopnji razvoja etnosov razlika med družino in etnosom še ni posebno izrazita. Samopodoba plemena izhaja namreč iz predpostavke o sorodstveni povezanosti vseh njegovih članov, tako da tvori pleme v nekem smislu »eno samo družino«. To ni presenetljivo, kajti tako pri družini kot tudi pri plemenu je temeljni medij komunikacije *govorjena beseda*, ki predvideva neposredni, fizični medosebni kontakt. Zato je obseg plemena izrazito omejen, še bolj pa so omejeni njegovi stiki z drugimi plemeni.

Naraščanje stikov med plemeni privede prej ali slej do podjarmljenja šibkejših plemen po močnejših. Zmagovita plemena se preobrazijo v *aristokracije* in torej še vedno ohranijo sorodstvo kot temelj svoje organizacije; podjarmljena plemena pa se drobijo in preoblikujejo v *ljudstva*, ki se delijo po teritorijih določenih oblastnikov. Ti teritoriji so lahko širši od teritorijev nekdanjih plemen, kajti vladajoče aristokracije razpolagajo s *pisavo*, ki omogoča komunikacije brez neposrednega fizičnega kontakta komunikatorjev. To omogoča ne samo širše kontakte znotraj dane družbene skupnosti, temveč tudi širše intersocietalne kontakte. Toda pisava je seveda privilegij vladajočih slojev. Zato ni presenetljivo, da je evropska srednjeveška aristokracija, vključno z vladarskimi hišami, orientirana izrazito internacionalno, medtem ko so ljudstva usmerjena regionalno in lokalno.

Do odločilnega premika pa pride v Evropi z iznajdbo *tiska*. Pismena komunikacija se poceni in postane množična, kar omogoči preoblikovanje ljudstev v *narode*. Enotnost naroda ni več heteronomna, določena z dosegom aristokratske politične oblasti, temveč avtonomna, izhaja iz delovanja njegove lastne kulturne elite, kot nosilke njegove pismenosti.

V Evropi so se oblikovali narodi na različne načine. Ponekod so nastajali v okviru že obstoječih političnih tvorb, drugod pa nasprotno neodvisno od njih. V nemškem ter italijanskem primeru se je oblikoval enoten narod na politično razcepljenem območju, v vzhodni Evropi pa so se narodi nasprotno razvijali v okviru širših političnih tvorb, v katere so bili vključeni - predvsem avstrijskega in osmanskega cesarstva ter carske Rusije. Vendar pa težijo tudi tisti narodi, ki se razvijejo neodvisno od političnih okvirov, k temu, da te okvire prilagodijo samim sebi. Tako se oblikujeta že v 19. stoletju na nekoč politično razcepljenem ozemlju dve veliki državi, Nemčija in Italija, v vzhodni Evropi pa imamo danes namesto nekdanjih treh imperijev skoraj desetkrat več nacionalnih držav.

Država in narod se torej tako na vzhodu kot tudi na zahodu povežeta v eno samo celoto. Tako se oblikujejo *nacije*, ki jih lahko razumemo kot »presek« med narodom in državo (Hribar 1989: 160). Nacionalna država odpira narodu nove razvojne možnosti, ker mu daje politično zaščito, obenem pa ga kot mednarodno priznana politična enota afirmira tudi navzven.

Obenem pa je ključni dejavnik razvoja nacij v našem stoletju *elektronska revolucija*, kar lahko primerjamo z vlogo govorjene besede pri nastanku plemen, pisave pri nastanku ljudstev in tiska pri nastanku narodov. Elektronika omogoča neomejene komunikacije, kar pomeni obenem neomejeno konkurenco idej ter informacij.

Elektronski mediji delujejo sprva v isti, nato pa vse bolj v nasprotni smeri kot nacionalne države. Razvoj nacionalnih radijskih in televizijskih postaj omogoča sprva izrazito povečanje nacionalne kohezije; v naslednji fazi, ko se elektronski mediji vse bolj diferencirajo ter začno presegati nacionalne okvire, pa to kohezijo nasprotno vse bolj ogrožajo. Če prispevajo nacionalne države s svojimi mednarodno priznanimi mejami k *teritorializaciji* narodov, prispevajo nasprotno sodobni elektronski mediji k njihovi *deteritorializaciji*.

S tem se pravzaprav samo nadaljuje proces, ki se je začel že v fazi plemen. Plemena nimajo mnogo informacij o drugih plemenih, zato jim ni treba zavestno ustvarjati lastne identitete kot različne od drugih. Njihova identiteta je pravzaprav že vnaprej dana z razmeroma ozkim obsegom njihove lastne družbene mreže. Vsa druga plemena so preprosto »onkraj« in kot taka že vnaprej percipirana kot drugačna. Tako se sreča etnolog s paradoksalnim položajem, da ima opraviti s celo vrsto plemenskih skupnosti, ki so si pogosto podobne kot jajce jajcu, vendar je vsaka med njimi prepričana o svoji enkratnosti. Identiteta posameznih skupnosti je določena preprosto s komunikacijskimi mejami, ki jo ločijo od drugih.

Z razvojem komunikacijskih sredstev pa se družba vse bolj približuje nasprotni skrajnosti, kjer so pripadniki sleherne skupnosti deležni informacij o vseh drugih. Zato imajo možnost, da se identificirajo s katerokoli skupnostjo. Posamezne skupnosti lahko torej obdržijo svoje članstvo edinole tako, da ustvarjalno *razvijajo* lastne posebnosti - podobno kot je na svetovnem trgu lahko uspešno le tisto podjetje, ki proizvaja neko enkratno blago, kakršnega ne proizvaja nihče drug.

S tem se odpirajo, vsaj na prvi pogled, tudi idealne možnosti za razvoj individualnih posebnosti posameznih narodov. Narodi so preprosto prisiljeni h kreativnosti, kajti sicer propadejo. Toda v resnici zadeva ni tako preprosta. Na svetovnem trgu namreč ne velja samo načelo kakovosti, marveč tudi načelo številčnosti. Največje trge si osvajajo največji proizvajalci, in to ne z elitnim, temveč s standardnim in cenenim, povprečnemu okusu prilagojenim blagom, kakršno je denimo kokakola (Coca Cola) ali kavbojke. S tem si lahko razlagamo »amerikanizacijo« sodobnega sveta, ki pa seveda že zdavnaj ni več samo to, temveč predvsem splošno približevanje povprečju ter izgubljanje sleherne identitete, od individualne preko regionalne do nacionalne.

In kakšne možnosti imamo v tej masovni »kokakolizirani« družbi mi Slovenci?

d) Problem slovenstva

Problema slovenske identitete ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo posebnosti slovenskega prostora, kot geografske danosti, ki ostaja kljub zgodovinskim spremembam skozi tisočletja bolj ali manj enaka. Izkáže se namreč, da imajo zgodovinska dogajanja v tem prostoru kljub vsem spremembam ves čas nekatere skupne lastnosti.

Nedavno tega so naleteli slovenski arheologi v Divjih babah nad Idrijo na edinstveno najdbo, ki se utegne izkazati za epohalno. Odkrili so preluknjano kost mladega jamskega medveda, ki je morda najstarejše znano glasbilo na svetu. Senzacija je še tem večja spričo dejstva, da pripada izdelek *neandertalskemu* človeku, se pravi bitju, ki je imelo po vsej priliki le zelo omejene govorne sposobnosti in torej tudi sposobnosti simbolnega mišljenja, tako da se je njegova ustvarjalnost v glavnem omejevala na praktično in materialno plat življenja. Toda upoštevati moramo, da pada naša najdba v obdobje, ko že začenja prodirati v Evropo iz Afrike tudi »pravi« človek, *homo sapiens sapiens*, pri čemer ga vodi pot tudi čez slovensko ozemlje. Nove, ustvarjalne ideje pa se porajajo praviloma prav ob stiku različnih kultur (prim. Makarovič 1986: 23), zato ni izključeno, da se je tudi prva ideja umetnosti porodila prav ob stiku prvotnih naseljencev z vzhodnimi prišleki.

Tudi največji ponos slovenskega paleolitika, Brodarjeva Potočka Zijalka na Olševi, kaže na sledove človeka, ki prodira z vzhoda proti zahodu, kajti slovenski aurignacien je starejši od francoskega. Vendar pa razvoj po teh prvih obetavnih začetkih zastane. Slovenski paleolitik ne pozna nikakršnih likovnih dosežkov in se torej glede na to ne more meriti niti z zahodnoevropskim, niti z avstrijskim in češkim. V času mezolitika in neolitika pa ostaja slovensko ozemlje najbrž sploh v glavnem nenaseljeno.

To bi lahko imeli za naključje, če se ne bi isti vzorec pojavljal na slovenskem ozemlju znova in znova. Po vzponu »ljubljske kulture«, predvsem na Ljubljanskem barju, sledi namreč v teku bronaste dobe ponoven upad, in prav tako sledi upad tudi po dolenskem halštatu. Arheološke kulture se na Slovenskem obnašajo kot ponikalnica, ki nenadoma privre na dan in kmalu ponovno ponikne, nato pa se znova prikaže na nekem čisto drugem kraju. To si lahko razlagamo predvsem z *zakotnostjo* in hkratno *prehodnostjo* slovenskega ozemlja. Na tem ozemlju se niso razvijali močni kulturni, ekonomski ali politični centri, temveč je bilo ves čas odvisno od ekonomskih, političnih in kulturnih tokov, ki so prihajali od drugod. Kadar so ti tokovi slovensko ozemlje obšli, je sledila politična, ekonomska in kulturna stagnacija.

Toda prav prehodnost in križiščnost tega ozemlja je dajala neredko odlične možnosti za medsebojno prežemanje različnih vplivov ter oblikovanje novih idej. Seveda pa le v primeru, da so bili prebivalci dovolj odprti za tuje vplive in hkrati dovolj samozavestni, da jih niso sprejemali hlapčevsko in nekritično. Odličen primer je dolenski halštat, kjer se visoka mediteranska kultura cepi na barbarsko osnovo in dá pri tem neko popolnoma novo kvaliteto.

Celotni slovenski fizični prostor, vključno s floro in favno, je obenem odprt navzven in razčlenjen navznoter. Tukaj se srečujejo alpski in panonski, dinarski in mediteranski svet. Enako se srečujejo tudi kulture, izhajajoče iz teh štirih različnih svetov. Dragocenost slovenske narodne identitete vidimo prav v tem, da združuje te tako heterogene elemente v eno samo celoto. Po drugi strani pa lahko vidimo pomembnost te identitete v njeni *posredniški* vlogi, se pravi v njeni sposobnosti, da prispeva k medsebojnemu razumevanju različnih evropskih kultur. Prav tako ni brez pomena, da je Trubar ustvaril slovenski knjižni jezik tedaj, ko je širil pri nas *tuje*, luteransko krivoverstvo, in da ga je Prešeren kultiviral s pomočjo *tujih*, predvsem italijanskih pesniških form. Slovenska enkratnost in različnost od tujega se je oblikovala, pa naj zveni še tako paradoksalno, prav s *prevzemanjem* tujih kulturnih vsebin.

Toda to je samo ena plat zadeve. Slovensko ozemlje namreč ni samo prehodno in križiščno, temveč tudi, čeprav to zveni nenavadno, *zakotno* in *marginalno*. Prav ta okoliščina je ubranila naše prednike pred germansko asimilacijo, kakršne so bili deležni

severni Slovani na širnih polabskih ravninah. Niže na jugu so bili Slovani asimilirani le v Podonavju, ohranili pa so se v češki gorski trdnjavi in na slovenskem ozemlju. Slovenska narodna ogroženost se začne šele z avstrijskim *Drang nach Süden*, proti tržaškemu zalivu; vendar pa smo Slovenci medtem že dobili svojega Trubarja in Prešerna, in ta dva sta nam pomagala preživeti do neslavnega konca avstroogrške monarhije.

Ustanovitev prve Jugoslavije je bila, čeprav zveni to danes nepopularno, začetek slovenske *državnosti*. Slovenci smo tedaj dobili prvokrat v svoji zgodovini svojo lastno, čeprav zaenkrat še ne samostojno politično enoto, in torej svojo *mejo*. Temeljna funkcija meje nacionalne države pa je seveda, da zavaruje kulturne razlike, ki so plod narodove ustvarjalnosti. Politična meja opravlja v sodobni slovenski državi podobno funkcijo kot so jo nekoč opravljale geografske danosti. Podobno kot smo Slovenci v stari Avstriji ravno še o pravem času oblikovali svoj knjižni jezik, da nismo bili žrtev germanizacije, smo oblikovali svojo državo ravno še o pravem času, da se lahko izognemo statusu ekonomske, politične in kulturne kolonije velikih zahodnoevropskih sil.

Toda sodobna država nima samo negativne funkcije varovanja nazven: njeno delovanje se ne ustavi na njenih mejah, tako kot delovanje prvobitnega plemena. Kot mednarodno priznana članica Organizacije združenih narodov ima sodobna država neko besedo tudi pri odločanju o mednarodnih odnosih; kot skrbnica tujih nacionalnih manjšin na svojem ozemlju vzpostavlja odnose z drugimi državami ravno tako, kot jih vzpostavlja v skrbi za svoje lastne manjšine na tujih državnih ozemljih. V slovenskem primeru je treba upoštevati, da naše manjšine ne živijo samo v sosednjih državah, temveč so razsejane po vsem svetu in so torej most za široko mednarodno sodelovanje. Država torej tukaj ne nastopa samo kot zaščitnica nacionalne kulture, temveč tudi kot nosilka njene mednarodne *promocije*.

Toda vse to še vedno ni dovolj, če država obenem ne skrbi za kulturno rast svoje populacije. Če širi slovenska država v tujini samo ceneno folkloro, avsenikovsko in venetarsko cmokavzarstvo, s tem pač ne prispeva k mednarodni afirmaciji nacije, temveč k njeni blamaži. Videli pa smo tudi, da se sodobni narodi, celo veliki, le s težavo upirajo -amerikanizaciji-, se pravi splošnemu vdoru povprečnosti in banalnosti. Izhod seveda ni v zapiranju meja in puristični jezikovni policiji, kakor mislijo nekateri, temveč predvsem v dvigu kvalitete šolskega sistema in masovnih medijev ter v skrbi za talente. Prav tukaj pa je slovenska država skoraj v celoti odpovedala. Z najnovejšim omejevanjem umetnostne vzgoje v šolah se ponavljajo napake, ki so bile storjene že v obdobju usmerjenega izobraževanja. V največjih masovnih medijih so pod okriljem Liberalno demokratske stranke prevzeli lastništvo ljudje iz nekdanjega režima, ki so bili tam zaposleni že prej. Sistematična skrb za talente, ki smo jo v okviru poklicnega usmerjenja razvili že v času prejšnjega režima, pa je v novi slovenski državi v glavnem ignorirana in kvečjemu tolerirana. Še huje: sedanji minister za delo in socialno politiko je začel svojo kariero prav s spodjedanjem tega sistema (prim. Makarovič 1996a: 1996b). Seveda pa se lahko spričo mizerije na področju šolstva, kulture in znanosti tudi skrb za talente izkaže kot dvorezen nož, saj bo še pospešila nepovraten beg možganov.

Po vsem tem se izkaže slovenska narodna identiteta predvsem kot *problem*. Tega problema v današnjem svetu ni več mogoče reševati samo s postavljanjem *meja*, temveč predvsem z ustvarjalnim oblikovanjem *razlik*. Toda to ne pomeni, da se lahko zadovoljimo s preprostim in enoznačnim odgovorom. Nasprotno, v kompleksnosti sodobnega sveta veljajo samo kompleksni, polivalentni odgovori.

Literatura

- Hribar T. (1989): Slovenska državnost. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Makarovič J. (1986): Sla po neskončnosti: človek kot ustvarjalec. Obzorja, Maribor.
- Makarovič J. (1993): Logika dela: zgodovina in prihodnost. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Makarovič J. (1996a): Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti. Obzorja, Maribor.
- Makarovič J. (1996b): Slovenci nimamo Einsteina, imamo pa Ropa (intervju, spraševala J. Snežič). Večer, Sobotna priloga 11.2.1996.
- Makarovič J. (1996c): Odkrivanje talentov iz preteklosti v prihodnost. Zbornik strokovnih prispevkov o štipendiranju nadarjenih. Republiški zavod za zaposlovanje, Ljubljana.
- Marx K. (1986): Kapital I. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Zusammenfassung

Slowenische Identität als Grenze und als Unterschied

Nationale Identität ist untrennbar von der nationalen Kreativität. Identität als solche setzt nämlich nicht nur Abgrenzung des eigenen »Ichs« gegenüber dem »Anderen«, sondern auch eigene Spezifität, Verschiedenheit und Einmaligkeit voraus. Diese seine These stützt der Autor auf die Theorie der offenen Systeme. Alle solche Systeme haben zwei basische Funktionen: die rezeptive und die reaktive, mit denen sie die Einwirkung ihrer Umwelt bearbeiten bzw. auf ihre Umwelt ihrerseits selbst einwirken. Für die spezifisch menschliche, »geschichtliche« offene Systeme (die natürlich auf biologischen, »vegetativen« und »animalischen« Systemen beruhen) ist es charakteristisch, dass sie ihre Umwelt subjektiv *symbolisch* bearbeiten und auf sie mit *zielbewusster Handlung* einwirken (Skizze 1).

Dies gilt auch für *ethnische* Systeme, die der Autor als »konzentrische« kollektive geschichtliche Systeme versteht, wobei er zwischen den Stämmen, Volksgemeinden, Völkern und Nationen unterscheidet. Im Entwicklungsprozess der ethnischen Systeme von Stämmen bis zu Nation treten immer komplexere Formen der sozialen Integration ein, die ihrerseits von den Entwicklungsphasen der Kommunikationstechnologie, von der mündlichen Rede bis zu den gegenwärtigen elektronischen Medien, abhängen. Das Wachsen des internationalen Kommunikationsnetzes macht es immer schwieriger, ethnische Identität nur auf subjektiver Abgrenzung von den anderen zu bauen; sie muss vielmehr von eigenen, objektiven schöpferischen Leistungen untermauert und damit verifiziert werden.

Das gilt besonders für die spezifische slowenische Situation. In den Jahrtausenden hat die slowenische ethnische Identität von der Phase der Stämme bis zu der Phase der Nation mit ihrem eigenen Staate ausgereift; doch hat sie sich gerade damit intensiver internationalen Konkurrenz ausgesetzt. Sie steht nun zwischen der Szyla der primitiv völkischen und der Charybdis der platt internationalen, »amerikanisierten« Pseudokultur. Der Ausweg aus diesem Dilemma kann nur in gesteigerter nationaler Kreativität gesucht werden, wobei eigene Originalität mit weiter internationaler Offenheit befruchtet würde, unter Berücksichtigung der spezifischen slowenischen geographischen und kulturgeschichtlichen Situation, die in unserem Beitrag ausführlicher erörtert wird. Bei kritischer Analyse gegenwärtiger slowenischer Lage wird besonders Nachdruck der Fürsorge für das menschliche Kapital gegeben. In diesem Bereich werden bedeutende Leistungen slowenischer Fachmänner entschieden unzureichend genützt, wobei der Fortbestand der Barrieren aus dem einstigen kommunistischen System keine unbeträchtliche Rolle spielt.